

Валентина Снегірєва, Лідія Сімакова

Давньогрецький театр. Есхїл. Давньоримська література (Вергілій, Гораций, Овідій). Матеріали до уроків зарубіжної літератури за новою програмою, 8 клас

ДАВНЬОГРЕЦЬКИЙ ТЕАТР

Драма народилась в Афінах наприкінці VII ст. до н.д. Виникнення її, як і епосу та лірики, пов'язане з долітературною народною творчістю. Арістотель¹ писав, що «трагедія й комедія виникли з імпровізацій²». Для трагедії характерні імпровізації творців *дифірамбів* — пісень, які входили до обряду на честь бога вина й виноградної лози Діоніса. Обрядові ігри у вигляді двох півхорів, що сперечаються, подекуди збереглися і донині. Проте лише в Греції, на землі Аттики, гра виявилася тією основою, на якій розвивалася європейська драма (з грецької — «дія»), що зберегла свою будову до нашого часу.

Фрагменти розпису з фігурою бога Діоніса.
V ст. до н.е.

Афінська драма розвивалась у трьох видах: трагедія, сатирівська драма і комедія. Із величезної кількості цих творів — тільки Софокл написав 123 трагедії! — до нас дійшло 32 трагедії, 15 сатирівських драм і 11 комедій.

Усі жанри античної драми пов'язані з культом Діоніса. *Ексархонт* — заспівувач — починав дифірамб, а хор відповідав йому. Так починався діалог, з якого народжувалася трагедія, що зберегла тісний зв'язок з хоровою дифірамбічною піснею, але відрізнялась партією акторів. На четвертий день

¹ Арістотель — давньогрецький філософ (384 — 322 рр. до н.д.).

² Імпровізація — створення віршів, музики тощо в момент виконання.

свят з храму Діоніса виносили старовинну скульптуру цього бога й урочистою ходою прямували до театру. Там скульптуру ставили на *оркестру* — круглий чи підковоподібний майданчик з олтарем³ у центрі, і після жертвоприношення 100 биків — *гекатомби* — два дні йшли змагання дифірамбічних хорів.

Далі відбувалися змагання (*агони*) трагедійних поетів, які готували до цього свята *тетралогію* — три сюжетно пов'язаних трагедії і сатирівську драму.

Трагедія починалася з *пароду* — урочистого входження хору на оркестру, де приносилась жертва. Тут розігрувалася драма. Після виступу хору починався діалог актора з хором. Закінчувалася трагедія *ексодом* — виходом актора з хором з оркестри. Під час ескоду виконувалися скорботні пісні — *комос*, бо трагедія часто завершувалася смертю героїв. Це пов'язувало трагедію з дифірамбом, у якому оспівувалось народження й оплакувалася смерть Діоніса.

Як і дифірамб, грецька трагедія писалася віршами. Це поєднує її і з епосом, і з лірикою, яка, апелюючи до людських сердець, виховувала в них патріотизм і громадянську відданість. Від лірики драматична поезія успадкувала гармонійну єдність слова, музики і ритму.

Назва «трагедія» походить від двох слів: «трагос» — цап і «оде» — пісня («пісня цапів»). Назва підкреслює зв'язок з обрядовим святом Діоніса, в якому брали участь одягнені в козині шкури ряджені, що виступали в ролі супутників Діоніса — сатирів. Основою майже всіх трагедій були міфи і легенди, які драматург міг змінювати згідно з поставленими завданнями.

Поступово трагедія звільнялась від легковажних і комічних пісень сатирів і ставала серйозною. Це викликало невдоволення глядачів, особливо селян, яких не влаштовувало вилучення з трагедії сатирів. На догоду глядачам драматурги створювали «сатирівську драму» — дотепну, гостру, смішну. Вона брала участь у змаганнях разом із трьома трагедіями. Найвидатніші поети-трагіки — Есхіл, Софокл і Евріпід — писали й сатирівські драми.

З культом Діоніса пов'язана й комедія. Слово виникло від назви веселого натовпу гуляк на сільських Діонісіях, грецькою — «комосу» (слово «комодія» пізніше перетворилося на «комедія»). Як пояснював невідомий античний автор, процесія сп'янілих селян проходила вулицями і висміювала тих, хто заподіяв їм кривду чи образив. Знаменитий грецький комедіограф Арістофан створив понад 45 комедій.

Усі жанри драми користувалися великою популярністю і любов'ю серед глядачів, де були представники різних верств суспільства, навіть раби.

³ Олтар (пізніше: алтар) — місце для принесення жертви; жертovníк.

Керівники держави виділяли невеликі кошти на вхід до театру, який користувався в античних глядачів великою популярністю.

?

1. З чим пов'язане виникнення драми в Афінах?
2. Як з'явилася сатирівська драма? Чим вона відрізнялася від трагедії?
3. З якого спільного джерела виникли три види (жанри) драми? Як пов'язані вони з епосом і лірикою?
4. У чому особливості драми і її відмінність від інших родів літератури (лірики, епосу)?

ЕСХІЛ **(525 — 456 р.р. до н.д.)**

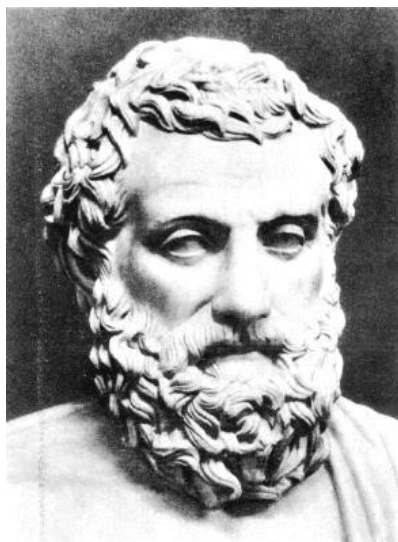
Я присвячую свої трагедії часові.

Есхіл

Він закінчив своє життя далеко від рідного краю — Афін, які він любив, захищав і за які пролив кров при Марафоні⁴.

Тут, у врожайній землі хлібами багаті Гели,
Мертвий Есхіл із Афін, Евфоріона син,
Гай Марафонський про мужність його своїм листям шепоче,
Довговолосий перс рук його силу пізнав.

Переклад А. Содомори.

Есхіл

Цю епітафію⁵ склав собі Есхіл, воїн і поет, геніальний «батько трагедії» і мужній захисник Еллади, що брав участь у всіх вирішальних битвах з персами: Марафонській, при Саламіні і Платеях. Як свідчить епітафія, поет понад усе цинив свої воїнські заслуги, не згадуючи про літературні й театральні досягнення, хоч саме завдяки їм світ дізнався й про військову звитягу Есхіла.

Тринадцять разів його вінчали плющевим вінком як переможця у змаганнях трагедійних поетів, але найдорожчим для нього був той вінок, що оповив його голову після вистави «Персів» (472 р. до н.д.), у якій він прославив подвиг своїх співвітчизників, свого народу, часткою якого був сам.

⁴ Марафон — давнє поселення в Аттиці (Греція).

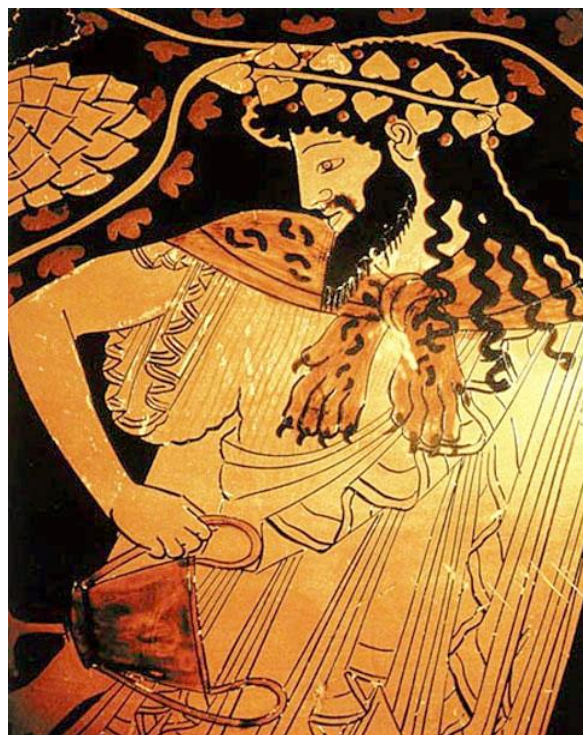
⁵ Епітафія — надмогильний напис.

Існує легенда про те, як юнаком, охороняючи виноградник, він заснув. Уві сні з'явився йому Діоніс і наказав писати трагедії. І хоч першу частину свого життя Есхіл присвятив захисту вітчизни, він встиг написати близько 90 творів — 70 трагедій і 20 сатиричних драм. Як трагедійний поет він заявив про себе у двадцятирічному віці: його трагедію було відібрано для агону⁶ в 500 р. до н.д. Але змагання не відбулися: дерев'яний амфітеатр на афінській горі обвалився, не витримавши навантаження глядачів. І лише у 484 р. до н.д. Есхіл здобув першу перемогу. Як же прийшов до неї Есхіл?

Дорога до театру і визнання була непростю. Усе попереднє життя загартувало його. Виховання, освіта, війни — все це було лише підготовкою до того, щоб упродовж сорока років панувати на афінському театрі Діоніса. Адже в античні часи театр вимагав від автора майже неможливого: він був одночасно режисером і актором, композитором і керівником хору, постановником танців, декоратором і костюмером. Усе це щасливо поєднував у собі Есхіл.

Він належав до старовинного царського роду. Народився в передмісті Афін — Елевсині. Батько Есхіла, Евфаріон, подбав про освіту своїх синів (поет мав ще двох братів, разом з якими захищав Елладу від перської навали (490 — 469 р.р. до н.д.).

З семи років починалося для хлопчиків шкільне навчання, метою якого був різносторонній гармонійний розвиток майбутніх громадян — за принципом калокагатії. У відповідності з цим поняттям (від грецьк. «калос» — красивий і «агатос» — добрий) елліни прагнули з дитинства розвивати як фізичну красу сильного, натренованого тіла, так і високу моральність, благородство і стійкість душі. У школі оволодівали письмом, читанням і рахунком, зачували напам'ять уривки з поем Гомера, вивчали міфи, байки Езопа, високу поезію (Гесіод, Солон, Феогнід, Тіртеї), покликану виховувати в майбутніх громадян Афін благородний спосіб мислення, патріотизм і високі моральні правила.

Діоніс

⁶ Агон — змагання трагедійних поетів.

Дуже рано вчили хлопчиків музики, гри на лірі та інших музичних інструментах. Від дітей вимагали засвоєння афоризмів стародавнього мудреця Піттака та інших — своєрідних правил людського життя: «Дотримуйся міри», «Добрим бути нелегко», «Перемагай гнів», «Пізнай себе самого», «Будь господарем своїх задоволень» тощо.

З дванадцяти років починалося поглиблене вивчення цих та нових предметів у мусичній (грецьк. *муса* — муза) школі: малювання, географії, ботаніки, риторики, астрономії. Після занять учні прямували в палестру⁷, де тренувалися в бігу, стрибках, в метанні списа, диска, в боротьбі і верховій їзді. Так сини вільних афінян готувалися до основної своєї праці на благо вітчизни — до ратної справи. Таку школу пройшли і Есхіл, і Перікл, і Софокл, і багато інших видатних греків; цю школу проходили всі афінські громадяни. Ось чому Есхіл був не лише геніальним поетом-драматургом, але й музикантом, декоратором, режисером; як ніхто інший, удосконалив театральну справу. Засвоєне з дитинства почуття міри допомагало йому знаходити ідеальні пропорції між тим, що мовилось, і тим, що зображувалось, з допомогою театрального реквізиту; добиватись гармонії між музикою і пластикою рухів, зробити драматичну дію більш динамічною.

Есхіл увів другого актора, скоротив партію хору, ввів маски з різними виразами обличчя і котурни⁸, красиві костюми і театральні машини тощо.

*Те, що Феспід⁹ змудрував, — хори селянські та ігри,
Все це повніше зробив і досконаліш Есхіл.*

*Працею тонкоручною не вразили вірші пісень його,
Та, як лісні ручаї, стрімко неслися вони.*

Вигляд змінив він і сцени самої.

О, істинно був ти Кимось із напівбогів!.. —

так відгукнувся про Есхіла поет Діоскорід.

Серед творів геніального поета-драматурга, які дійшли до нас, — «Благальниці», «Перси», «Семеро проти Фів», «Прометей закутий» і трилогія «Орестея» — все, що збереглося від людського невігластва, пожеж, війн і часу.

Єдина з трагедій, «Перси», відображає події війни — поразку персів під Саламінами; всі решта створено за сюжетами міфів та подій Троянської війни. Майже всі твори Есхіла пронизані патріотизмом, милосердям до тих, хто

⁷ Палестра — гімнастична школа для хлопчиків 12 — 16 років.

⁸ Котурни (лат. *cothurni* від грец. κδορνοι) — високі закриті черевики; в античному театрі були компонентом костюма трагічного актора: високі підбори збільшували зріст, надавали постаті величності, ході — урочистості.

⁹ Феспід (Теспід) — грецький драматург; увів першого актора, у 534 р. до н.д. вперше поставив трагедію в Афінах.

страждає, зверненням до закону світової Справедливості. Поет стверджував, що будь-який злочин — це порушення міри, викликане гординою і зухвальством, яке обов'язково буде покарано. Тільки велике страждання може привести до розуміння і пізнання істини — до Справедливості. Це — катарсис, пізнання, очищення через страждання. Через кожен свою трагедію Есхіл проводить цю думку.

У своїх трагедіях Есхіл застерігає афінських громадян від зневаги старих неписаних законів, від братовбивчої війни, наближення якої він відчував: уже після смерті драматурга почалася війна між Афінами і Спартою (Пелопоннеська війна 431 — 404 рр.), яка втягнула всі поліси Еллади і призвела Афіни до занепаду. Знаючи велику виховну силу театру, Есхіл створював могутні й величні характери головних героїв — учасників грандіозних конфліктів, у яких втілював нечувані пристрасті. До скарбниці світової драматургії увійшли образи Прометея, Клітемнестри, Ореста, Кассандри, Електри. До них зверталися письменники й митці різних часів. З українських письменників — Т. Шевченко, Леся Українка, І. Франко та ін.

У 1996 р. німецький режисер П. Штайн поставив «Орестею». Ця постановка стала видатною подією світової культури. До неї прилучилися й кияни.

?

1. Що привернуло вашу увагу в біографії Есхіла? Чому в епітафії поета нічого не сказано про його літературну творчість?
2. Чим можна пояснити різнобічність діяльності Есхіла?
3. Які проблеми, що хвилювали його сучасників, піднімав драматург у своїх трагедіях?
4. Сюжети майже всіх трагедій Есхіл брав з міфів, які були добре знані кожним елліном. Чому ж із таким нетерпінням чекали афіняни Великих Діонісій, на яких ставилися нові трагедії? Чим вони приваблювали глядачів?
5. Чому Есхіла називають найславетнішим серед афінських драматургів?

«ПРОМЕТЕЙ ЗАКУТИЙ»

Епісодій 2

ПРОМЕТЕЙ

Не думайте, що то з сваволі й гордощів
Мовчу я, — в грудях серце розривається,
Коли погляну на оцю ганьбу свою!
Хто, як не я, новітнім божествам оцим
Розподілив почесної судьби дари?
Мовчу вже, ви-бо знаєте й самі про це, —

Ось про недолю смертних ви послухайте:
То я ж їм, дітям нетямущим, розум дав,
Я наділив їх мудрою розважністю.
Не для докору людям це розкажую, —
Лише щоб силу показати дарів моїх.
Вони раніше й дивлячись не бачили
І слухавши не чули, в соннім маренні
Ціле життя без просвітку блукаючи.
Не знали ні теслярства, ні підсонячних
Домів із цегли, а в землі селилися,
Мов комашня моторна, десь у темряві
Печер глибоких, сонцем не осяяних.
І певної ще не було прикмети в них
Для зим холодних, і весни квітучої,
І золотого літа плодоносного.
Весь труд їх був без тями. Таємничий схід
І захід зір небесних пояснив я їм.
З усіх наук найвидатнішу винайшов
Науку чисел, ще й письмен сполучення
І творчу дав їм пам'ять — цю праматір муз.
І в ярма перший уярмив тварини я,
Щоб у важкій роботі, приневолені,
Людей своїми заступили спинами.
Я віжколюбних коней в колісниці впріг —
Забагатілих розкошів оздоблення.
Хто, як не я, для мореплавців вигдав
Між хвиль летючі льнянокриллі повози?
Для смертних всі знаряддя ці я винайшов,
Собі ж, бездольний, не знайду я способу,
Як із біди своєї увільнитися.

ХОР

Вже й розум губиш у ганебних муках ти!
Немов поганий лікар недосвідчений,
Що сам захворів, блудиш і сумуєш ти,
Собі самому ліків не знаходячи.

ПРОМЕТЕЙ

Та вислухайте далі, і здивуєтесь,
Які я мудрі винайшов умілості
Й мистецтва, — з них найважливіші ось які:

Хто занедужав, ні пиття цілющого
З трави-гойниці, ні мастей не знаючи,
Без допомоги загибав лікарської, —
Я їх навчив вигойні ліки змішувать,
Щоб цим перемагати всякі хворості.
Для них я різні віщування способи
Установив, і перший сні я визначив,
Що справджуються; роз'яснив я значення
Прикмет дорожніх, і таємних висловів,

*Ніколя-Себастьян Адам (1705-1778).
Прометей закутий. Лувр.*

І льоту хижих, кривопазуристих птиць —
Яка на добре чи на зле провісниця;
Усі пташині з'ясував я звичаї —
І як живе з них кожна й чим годується,
Яка в них ворожнеча і любов яка.
Я показав, якими мають нутроці
У жертви бути, щоб богам подобатись,
Якими — жовчі і печінок кольори.
Товстенні стегна попаливши й тельбухи

Тварин жертвних, викрив перед смертними
Я потаємну вмілість передбачення
В огнистих знаках, ще ніким не бачених.
Це все — від мене. Хто посміє мовити,
Що глибоко попід землею сховані
Скарби — залізо, мідь, срібло і золото —
Він на вигоду людям, а не я, знайшов?
Ніхто, крім тих, хто безсоромно хвастає.
А коротко сказати, то довідайтесь:
Від Прометея — всі в людей умілості.

ХОР

Про смертних не турбуйся понад міру ти.
І не занедбуй у нещасті сам себе, —
Ми певні, що, звільнившись із кайданів цих,
Ти перед Зевсом міццю не поступишся.

ПРОМЕТЕЙ

Всевадна Доля вирок не такий дала, —
Ще безліч муки й катувань ще тисячі
Я перетерплю, поки з пут цих визволюсь:
Безсила вмілість перед Неминучістю.

ХОР

А хто стерничий тої Неминучості?

ПРОМЕТЕЙ

Три Мойри і всепам'ятні Еріннії,

ХОР

Невже сам Зевс їм силою поступиться? —

ПРОМЕТЕЙ

Йому своєї долі не уникнути.

ХОР

Хіба Кронід не завжди царюватиме?

ПРОМЕТЕЙ

Про це вам не дізнатись — не випитуйте.

ХОР

Велику, видно, криєш таємницю ти.

ПРОМЕТЕЙ

Зверніть на інше мову, — розголошувать —
Про це не час, це мушу якнайглибше я
Ховати, — таємниці як дотримаю,
То з мук ганебних і кайданів визволюсь.

Заглибимось у текст трагедії

1. З давньогрецьких міфів відомо, що перед тим, як Зевс став верховним володарем Олімпу, у богів відбулося ряд переворотів: давнішого бога Урана (Небо) — батька шістьох могутніх титанів скинув один з його синів — Кронос, якого, в свою чергу, скинув молодший з його синів — Зевс. Зевс подолав й інших титанів. У цій боротьбі титан Прометей був на боці Зевса. Але коли Зевс вирішив знищити людський рід, Прометей виступив проти нього. Щоб врятувати людей, він викрав для них вогонь з Олімпу (з цим пов'язують початок цивілізації), навчив їх різних мистецтв і промислів («уміlostей»). За це Зевс наказав прикути Прометея до скелі на самому краю землі, в пустинній Скіфії. Про це йдеться в трагедії Есхіла «Прометей закутий».

Прочитайте запропонований уривок трагедії. Які «вміlostі» і мистецтва подарував Прометей людям? Чи можна розцінювати це як подвиг? Чому?

2. Між Прометеем і хором у трагедії відбувається діалог. Океаніди (хор) вірять в сили Прометея звільнитися від влади Зевса. Прокоментуйте відповідь Прометея хорові. Яке значення вкладає він у слова: «Безсила вміlostь перед Неминучістю» (долею)?
3. Мовчання трагічного героя, коли мова йде про його вчинки чи долю, названо «трагічним мовчанням». Есхіл показує, що коли Гефест приковував Прометея до скелі, той мовчав. Не відповідає він і хору на запитання про свою долю і долю Зевса. Чому?
4. Зверніть увагу на непрямий порядок слів у назві трагедії: не «Закутий Прометей», а «Прометей закутий»? Чи має це значення для розуміння образу Прометея і трагедії в цілому?

«ЗОЛОТА ДОБА»

ДАВНЬОРИМСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У 30 р. до н.е. столітній період громадянських воєн в Римі закінчується встановленням влади Октавіана Августа (63 р. до н.е. — 14 р. н.е.) і настанням довгоочікуваного миру.

Перші два десятиліття правління Августа позначені загальним духовним піднесенням, надією на відродження давніх чеснот: благочестя, справедливості, вірності. Літературний рух став найяскравішим виявом цього духовного підйому.

Авторитет принцепса — першої людини в державі — тримався не так на сенатському декреті, як на громадській думці, і Август приділяв особливу

увагу підтримці цієї громадської думки — прославленню своїх справ і пропаганді своїх цілей. Найважливішим засобом формування громадської думки була література, тому увага до неї стала частиною політики Августа.

Провідником цієї політики був його радник Гай Цильній Меценат, ім'я якого згодом стало загальною назвою. Меценат зібрав навколо Августа кращих поетів того часу; він став не тільки їхнім покровителем, а й натхненником. Володіючи рідкісною здатністю виявляти в інших людях дарування, Меценат передбачав, в якому напрямку буде розвиватися той чи інший талант, і тактовно допомагав його становленню. Фігура Мецената є символом всієї римської культури епохи Августа, і не випадково така підтримка наук і мистецтв згодом увійшла в історію під назвою «меценатство».

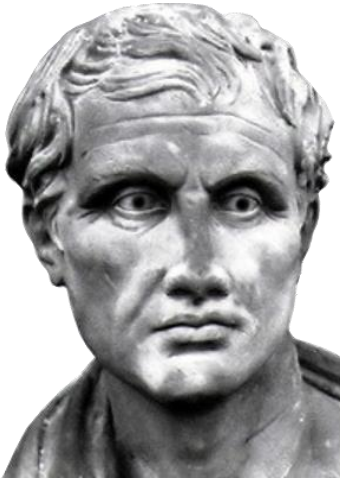
Так склався невеликий гурток, який став центром літературного життя Риму. Провідними фігурами в ньому були епік Вергілій, лірик Горацій і драматург Барій; пізніше до них приєднався поет Овідій.

ПУБЛІЙ ВЕРГІЛІЙ МАРОН

70-19 р.р. до н. д.

Сміливим допомагає доля.

Вергілій

Вергілій

Ім'я Публія Вергілія Марона стало широко відомим новій Європі в епоху Середньовіччя. Творча доля поета була щасливою: він один з небагатьох античних авторів, чиї твори дійшли до нових часів майже повністю. Якщо ранні християни непримиренно, по-варваськи ставились до античного спадку, спалюючи книги, руйнуючи бібліотеки і храми, то до творів Вергілія вони ставились поблажливо: в четвертій еклозі¹⁰ «Буколік» поет пророкував народження чудесного хлопчика, який докорінно змінить світ на краще. Християни вважали,

що Вергілій передбачив народження Ісуса Христа.

Публій Вергілій Марон народився в містечку Анди поблизу Мантуї, що в північній Італії. Батько його мав невелику маєтність — ділянку землі і гончарну майстерню, де начебто розписував вази. З дитинства хлопчик вчився поважати важку селянську працю і був закоханий в природу, що в майбутньому знайде відображення в його творчості і стане ідеалом його життя. Вергілій навчався в м. Кремоні, потім в Медіоланумі (Мілані). Література захоплює майбутнього поета: гомерівська «Одіссея» в перекладі Лівія Андроніка спонукає його до вивчення грецької мови, «Ілліаду» він уже читатиме мовою оригіналу.

Вісімнадцяти років Вергілій переїхав до Риму, продовжуючи освіту в модній тоді риторичній школі¹¹, яка готувала адвокатів і політиків: красномовство потрібне було як в одній, так і в іншій сфері діяльності. Рим був у захваті від геніальної ораторської майстерності сенатора Ціцерона. Це почуття, очевидно, поділяв і молодий Вергілій.

Як поет Вергілій формувався під впливом Гомера, давньогрецької і латинської поезії і філософії. Але як надзвичайно обдарована особистість, він, беручи за основу грецькі твори, досягав неповторності і своєрідності.

¹⁰ Еклога — тут: вірш із поеми Вергілія «Буколіки»

¹¹ Риторична школа — навчальний заклад у давній Греції і Римі, який навчав мистецтву риторика (оратора) — красиво говорити.

У розпал громадянської війни між республіканцями і цезаріанцями в 42-39 р.р. до н. д. молодий поет звертається до жанру пастуших пісень — ідилій, що увійшли до книги «Буколіки»¹². Вергілій прочитав їх Азінію Полліону, історику, оратору і державному діячеві, з яким познайомився в Римі. Полліон палко схвалив «пісні пастухів» і заохотив поета працювати в цьому жанрі.

У цей час у Римі склався другий тріумвірат: союз Антонія, Лепіда і Октавіана (43 р. до н. д.). Діючи під гаслом помсти за вбивство Цезаря, тріумвіри розправлялись не тільки з республіканцями, а й з особистими ворогами. Складались проскрипції — списки підозрюваних у неприхильності до цезаріанців, гинули тисячі й тисячі громадян, серед інших і Цицерон, останній палкий прихильник республіки, ворог Антонія. Восени 42 р. до н. д. під Філіппами було завдано нищівної поразки республіканцям, очолюваним Брутом і Кассієм. Настав час винагороди солдатів тріумвірату і ветеранів Цезаря. Їм роздали землі Північної та Середньої Італії, насамперед Кремони, що перейшла на бік республіканців, а потім і сусідні землі. Відібрали маєтність і в батьків Вергілія. Повернутись на батьківщину поет так і не зміг. Ось чому «Буколіки» сповнені відголосками сумних подій.

У Римі, куди прибув Вергілій добиватись правди, його познайомили з вельможею, нащадком етруського¹³ царського роду, приятелем Октавіана Августа Меценатом, шанувальником мистецтв, тонким знавець літератури. Меценат знав, що ідейною опорою Августа в його намірах приборкати Рим і повести його новим шляхом може бути тільки література. Тому й зібрав і згуртував навколо себе молодих талановитих людей, серед яких був Вергілій, а згодом і Горацій.

Меценат дарує Вергілієві віллу недалеко від власної — на Есквілінському пагорбі. Не залишився байдужим до поета й Октавіан, наділивши його землею в Сицилії і неподалік від Неаполя — на березі Неаполітанської затоки, де Вергілій жив і працював переважно більшість часу.

Але ні визнання поетичного таланту, ні пишність Риму не змінили Вергілія. В душі він був і залишився селянином. «Високий на зріст, смаглявий, з мужицьким обличчям, слабкого здоров'я», — таким, зі слів біографів, був

¹² Буколіка — (від грецьк. *bukólos* — пастух) — жанр античної поезії, побудований на основі пісень пастухів на лоні природи. «Буколіки» — перший великий твір Вергілія, у якому поет оспівав красу рідної природи.

¹³ Етруски — давні племена, що населяли в 1-ому тисячолітті до н. е. північний захід Апеннінського півострова, між річками Арно та Тибр — область, що називалася Етрурія (сучасна Тоскана), які створили розвинену цивілізацію, що передувала римській.

поет, таким він постає і з настінних мозаїчних портретів, знайдених археологами.

*О, коли б я між селян нині був, то з якою любов'ю
Кози та вівці б там нас і зривав соковитії грона! —*

ці слова пастуха з останньої, десятої еклоги перейняті ностальгією самого поета. Його тягне на село не лише любов до природи, а й задум написати нову поему — «Георгіки» («Про хліборобство»).

Сім років напруженої праці віддав Вергілій цій поемі. Він вивчив усі твори — грецькі і римські, присвячені землеробству. Він дбав і про наукову обґрунтованість твору, і про досконалість віршів. Поема складалась із чотирьох книг: про особливості ґрунтів, їх обробку, підготовку насіння і т. ін.; садівництво, тваринництво і бджільництво. Головна думка об'єднує всі чотири книги: «Праця здолає все!»

«Георгіки» по праву вважаються найдосконалішим поетичним твором Вергілія; після них він зажив слави першого серед римських поетів, а з нею і нових милостей Августа.

Гучна слава окрилила талановитого поета, і він задумує твір високої, узагальнювальної тематики — поему «Енеїда». Римський народ не мав ще власного епосу, потрібно було заповнити недостойний великої нації вакуум, при цьому зв'язавши долі народу з подальшими політичними розрахунками імператора. «Енеїді» Вергілій присвячує останні десять років життя (29-19 рр. до н. д.). Він розробляє план, розрахований на дванадцять книг, описує зміст кожної книги прозою, а потім опрацьовує деталі в віршах гекзаметром.

За ходом роботи пильно слідкує Август і жде від Вергілія твору, який би уславив римський народ, героїчних предків Октавіана Августа і його як полководця і державного діяча. І головне, щоб показав історичну необхідність панування Риму над світом.

Але не тільки Август цікавився роботою поета над «Енеїдою». Усі шанувальники його таланту, друзі-поети з гуртка Мецената із захопленням зустріли звістку про нову поему. Це хвилююче почуття виразив Проперцій, учасник зібрань у Мецената:

*Тихше, письменники Риму! Письменники Греції, тихше! —
Більше щось прийде на світ, ніж «Іліада» сама.*

Написавши половину поеми, Вергілій подолав те, що здавалось нездоланим: зрушив з місця кам'яну брилу, якою вважався йому задум «Енеїди». І він зрозумів: «Розум здолає все». Тепер коли він натхненно рухався вперед і було видно кінець його творіння, поет задумав поїздку до Греції і Малої Азії, щоб побачити місця, якими мандрували троянці з Енеєм...

І ось роботу закінчено. Вергілій прибув у Грецію і раптово захворів. Август, який збирався з Афінів в Італію, наказав перенести його на корабель. Під час плавання йому стало зовсім зле. На східному узбережжі Італії, в портовому м. Брундізії в Калабрії, куди причалив корабель, життя Вергілія обірвалось 19 вересня 19 р. до н. д. Прах його перевезли до Неаполя і поховали на пагорбі Павсіліп. На могильній плиті викарбувано епітафію, яку, як гадають, написано ним самим:

*В Мантуї я народився, помер у калабрів, а прах мій
В Партеноней¹⁴; співав пасовиська, ниви, вождів.*

Перед від'їздом у Грецію Вергілій наказав своїм друзям спалити поему, якщо з ним щось трапиться. Над «Енеїдою» він розраховував працювати ще три роки. Імператор не дозволив виконати волю поета — спалити поему, яка звучала як величний гімн Великому Місту — Риму. «Енеїда» принесла своєму творцю безсмертя.

?

1. Чим зацікавила вас біографія Вергілія — одного з найвидатніших римських поетів?
2. Що, на вашу думку, стало причиною щасливої творчої долі поета?

«ЕНЕЇДА»

Сюжет поеми. «Енеїда» складається з 12 книг, об'єднаних у дві частини. У ній розповідається про пригоди троянця Енея і його поневіряння упродовж семи років після падіння Трої. Усіма подіями в поемі керують боги. Вони спрямовують шлях Енея до Італії, де він має перемогти місцеві племена, а нащадки його сина Іула (Асканія) — побудувати Рим.

Спочатку буря прибиває кораблі Енея до Карфагену — стародавньої держави у північній Африці. Викликала бурю підступна богиня Юнона (Гера), яка ненавидить троянців через Паріса, що присудив яблуко Венері (Афродіті), а не їй. Крім того, Юнона знає, що місто Карфаген, покровителькою якого вона є, буде знищене заснованою Енеєм Римською державою. Тому намагається перешкодити прибуттю троянців у Лацій (Італію).

Енея запрошує до себе цариця Карфагену Дідона. На бенкеті, влаштованому на його честь, Еней розповідає про останні дні Трої, дерев'яного коня і жерця Лаокоона¹⁵, про мандри Егейським і Адріатичним морями і перешкоди, яких йому вдалося уникнути.

¹⁴ Стара назва Неаполя.

¹⁵ Лаокоон — Аполлонів жрець у Трої. Загинув разом зі своїми двома синами, задушений зміями, що їх наслала Афіна Паллада, бо він не дозволяв втягти дерев'яного коня до Трої. Йому належить крилатий вислів: «Бійтесь данайців, навіть тих, що приносять дари».

Юнона радить Венері (матері Енея) з'єднати Дідону і Енея коханням. Цілий рік Еней живе у Дідони; кохання засліпило його, і він забув про обов'язок — заснувати в Італії нову Трою. Юпітер наказує Енею залишити Карфаген. Еней відпливає. Дідона сходить на підготовлене нею вогнище і убиває себе мечем, подарованим Енеєм.

Нарешті троянці прибувають до міста Куми, неподалік якого є вхід до підземного царства Плутона (Аїда). Разом з віщункою Сивіллою, від якої Еней дізнається, що заснування нового царства на італійській землі коштуватиме йому страшних зусиль, він спускається в підземне царство для зустрічі з тінню батька — Анхіса.

Анхіс показує Енеєві картини майбутнього і його нащадків, провіщає їхні майбутні славні справи. Серед багатьох поколінь нащадків вирізняються Ромул, Цезар і Октавіан Август, з іменем якого пов'язано нову добу — «золотий вік» Римської держави.

Еней прибуває до Італії, його радісно зустрічає цар Латин і пропонує руку своєї дочки Лавінії. Підбурений Юноною Турн, ругульський цар, наречений Лавінії, збирає дружні до себе племена і виступає проти чужинців.

Бої між троянцями і ругулами тривають з перемінним успіхом. Нарешті вожді домовляються про двобій. Еней б'ється зброєю, яку для нього викував бог Вулкан (Гефест). У бою його підтримує Венера. Еней наносить Турнові смертельний удар. Тепер немає перешкод для його шлюбу з Лавінією. Так було виконано волю богів.

Жан-Батист Жозеф Вікар. Вергілій читає «Енеїду» Августу. 1818 р.

«ЕНЕЇДА»

Заснів (книга і, вірші 1 — 33)

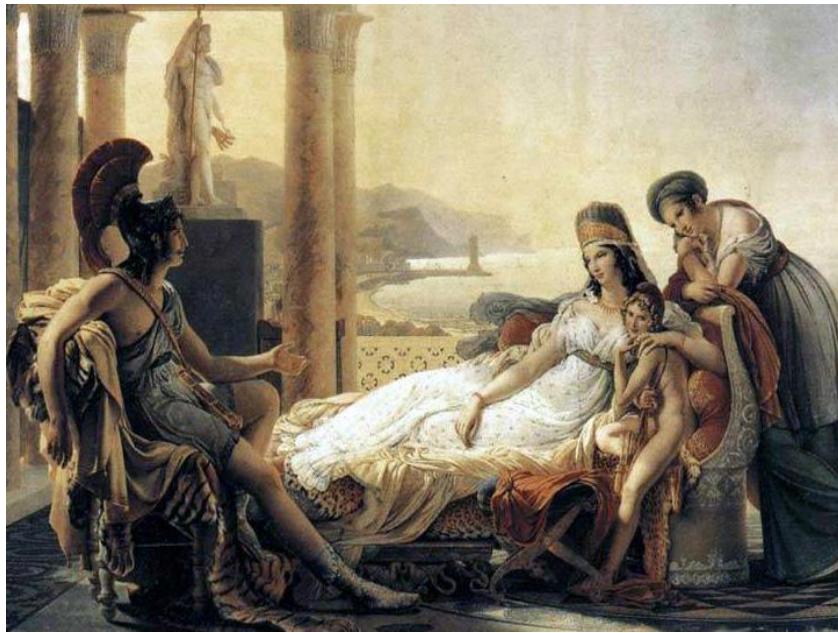
Зброю співаю і мужа, що перший з надмор'їв троянських,
Долею гнаний нещадно, на берег ступив італійський.
Горя він досить зазнав, суходолами й морем блукавши,
З волі безсмертних богів та мстивої серцем Юнони,
Лиха він досить зазнав у бою, поки місто поставив,
Лацію давши пенатів¹⁶, а з ними — і плем'я латинське,
І Альба-Лонгу¹⁷ стару, і мури високого Рима.
Музо, повідай мені, чим саме розгнівана тяжко
Чи то покривджена чим, цариця богів засудила
На незліченні труди та нещастя побожного духом
Батька й вождя, як богиня, — і гнівом таким пойнялася!
Місто старинне було — фінікійського люду оселя, —
Звалось воно Карфаген на лівійському березі, проти
Тібрових гирел, багате на скарб і завзяття воєнне.
Кажуть, Юнона його шанувала найбільше у світі,
Навіть і Самос¹⁸ забувши для нього; там зброя богині,
Там колісниця її. А на серці в богині бажання,
Щоб Карфаген цей, як Доля дозволить, був паном народів.
Але прочула вона, що від крові троянської плем'я
Вже виростає нове, що міста поруйнує тірійців.
З'явиться люд, підкоритель земель, войовничий та гордий,
Згине в пожарі могутність лівійська: так випряли Парки.
Все те Сатурнія знає і кров ще пригадає свіжу,
Що попід мурами Трої лила за улюблених аргів.
Ще ж не зів'яли в душі причини скорботи і гніву.
Ще, притаївшись, в серці живуть її й вирок Паріса —
Прикра зневага краси божественної, — й рід ненависний,
І Ганімеда, на небо узятого, шана висока.
Тямлячи все те, вона троянців, хвилею битих —
Все, що зосталось від люті данайців і зброї Ахілла, —
Не підпускала до краю латинського; довго і гірко,
Пасерби Долі, вони усіма проблукали морями.
Стільки страждання лягло на підвалини Римського роду!

Переклад Миколи Зерова

¹⁶ Пенати — божества, заступники дому, від яких, за стародавніми віруваннями, походив усякий добробут родини або громади

¹⁷ Альба-Лонга — стародавнє латинське місто на південний схід від Риму.

¹⁸ Місто в Греції, на острові Самос.

П'єр- Нарсис Герен. «Еней розповідає Дідоні про загибель Трої» 1815 р.

Заглибимось у текст поеми

1. Читання і розуміння тексту поеми Вергілія потребує знань імен давньоримських богів у відповідності з іменами давньогрецьких богів, назв стародавніх міст і змісту античних міфів, на які спирався поет.

Як і Гомер, у заспіві до поеми Вергілій звертається до Музи. Що він хоче з'ясувати? Прокоментуйте, як поет у заспіві викликає інтерес читача до свого твору.

2. Вергілій був тонким поціновувачем гомерівських поем «Іліада» і «Одіссея» і глибоким їх знавцем. В античні часи твори Гомера вважались зразками «великого епосу». Глибоко вражений поемами грецького поета, Вергілій вивчав їх з великою увагою і розумінням. Сліди цього вивчення дуже відчутні в «Енеїді».

Як уже в заспіві події, про які розповідає Вергілій, перекликаються з подіями, описаними в «Одіссеї» Гомера?

«ЕНЕЇДА»

«Пророцтво Анхіза в Аїді про майбутню славу Риму»

(Книга 6, вірші 752—853)

«Нині Дарданського роду в майбутньому суджену славу,
Кращих нащадків твоїх італійського племені й крові,
Світлих героїв, що наше імення у спадщину візьмуть, —
Все я тобі покажу й прочитаєш ти власную долю...
Бачиш того юнака, що, списом підпираючись, ходить,
Він щонайближчий до світла. Він паростком першим, на славу
Роду твого італійського, ввійде в повітря нагірне.

Сільвій ім'я його буде, твоє поріддя останнє,
Старощів пізніх твоїх нагорода, Лавінія-мати
В лісі догляне його і на батьківське царство поставить.
І Альба-Лонгу стару він під скіпетр наш завоює.
Цей от, найближчий, це Прока, троянського племені слава;
Нумітор далі і Капій, і той, хто тебе нагадає
Іменем, честю, побожністю — Сільвій Еней, коли тільки
Доля дозволить йому царювати у місті Альбанським...
Що за юнацтво, поглянь! Скільки сили у них бойової!
Скільки вінків горожанського дуба¹⁹ їм чола вінчає;
Ці тобі Габії чесні осадять, Номент і Фідену;
Ті Коллатінські мури складуть на гірських стромовинах,
Болу, Пометію, Кору і Фавна святе городище! —
Назви повік голосні на землях, не названих нині.
«Далі за дідом, дивися, син Марса іде до престолу,
Ромул, що Ілія-мати (славетного кров Ассарака)
В світ приведе. Подивись: двоє пер на шоломі у нього.
Так, його батько богів на діла призначає великі;
Так, під рукою у нього наш Рим величавий огорне
Міддю і владою землю, а духом сягне до Олімпу, —
Рівняву всю семигорбу єдиною взявши стіною,
Благословенний потомством героїв... Так мати Кібела
Пишно в короні зубчатій по Фрігії йде в колісниці,
Родом божественним горда, сто внуків собі пригорнувши,
Сотню святих небожителів, що на ефірі панують.
Нині зверни свої очі, поглянь на цей рід незліченний.
Все — твої римські нащадки: тут Цезар, тут Юліїв плем'я.
Що попід небо високе величчям своїм піднесеться.
От перед нами і той, що так часто тобі віщували —
Август — герой і нащадок богів, що знову проявить
Вік золотий у краю Італійським, на нивах, де вперше
Щедрий Сатурн царював. І війною собі поневолить
Він гарамантів та індів, що в землях живуть красвітніх
За годовими кругами, по той бік од наших сузір'їв,
Де небодержець Атлант розпечені осі тримає.
Вже і тепер пам'ятаючи прикре богів віщування,

¹⁹ Горожанський вінок (*corona civilis*) — золота корона з вирізьбленим на ній листям дуба, що давалась на відзнаку за громадські заслуги римським громадянам.

З жахом чекають його меотійці і царства Каспійські,
Ждуть і тремтять перед ним береги семигирлого Нілу.
Стільки землі не сходяв ні Геракл у поході преславнім,
Як переслідував лань мідноногу і ліс Еріманта
Від кабана визволяв, і Лернейську поборовав Гідру,
Ні переможний Ліей, що веселим ярмом виноградним
Від верхогір'їв Нізейських жене переможених тигрів...
Чи ти вагаєшся й досі у подвигах мужність явити?
Чи й тепер ти боїшся в Авзонських краях оселитись?..»

...«Інші майстерніш, ніж ти, відливатимуть статуї з міді,
З мармуру теж, я гадаю, різьбитимуть лица живії,
Краще в судах промовлятимуть, краще далеко від тебе
Викреслять сферу небесну і зір кругове обертання, —
Ти ж пам'ятай, громадянине римський, як правити світом, —
Будуть мистецтва твої: у мирі тримати народи,
Милувать щирих підданців і вкрай довойовувать гордих».

Заглибимось у текст поеми

3. Із викладу сюжету поеми ви знаєте, що Еней після довгих мандрів спускається до підземного царства, де зустрічає свого батька Анхіза, який провіщає йому долю і майбутнє його нащадків — засновників Риму. Прокоментуйте уривок, у якому відтворено історію майбутнього великого Риму і його славетних представників.
4. Кого особливо виділяє Анхіз серед численних нащадків Енея? Прочитайте і прокоментуйте рядки, в яких про це розповідається.
5. Згадаймо, що «Енеїда» — героїко-політична поема, написана Вергілієм за часів правління Октавіана Августа («золотий вік» Римської імперії). Вибір Енея головним героєм поеми мав політичне значення, оскільки Август вважав себе нащадком Юліїв, вдячно зображував на своїх монетах Енея з Анхізом на плечах.
Виразно прочитайте рядки, у яких оспівано Августа. Чи можна вважати Вергілія пропагандистом державної політики Августа?
6. Вергілій уникає відстороненого тону розповіді, що переважає в поемах Гомера. Прочитайте виразно рядки, в яких Анхіз наставляє Енея у тому, як «правити світом». Виділіть сповнені пафосу слова і вирази, з якими звертається Анхіз до сина.

Для самостійної роботи

7. Підготуйте виразне читання віршів 25 — 33 заспіву, в яких розповідається про причини страждань, що випали на долю Енея, засновника Риму. Розгляньте репродукції картин європейських художників XIX ст. до поеми «Енеїда» (с.84-85). Як передано у них побут і культуру давньоримської античності?
8. На відміну від розміреної, урочистої гомерівської оповіді, манера викладу змісту поеми у Вергілія сповнена напруженого драматизму, він свідомо прагне хвилювати і вражати читача. З допомогою яких художніх прийомів зображення він цього досягає? (Зверніть увагу на епітети, порівняння, окличні речення, риторичні питання тощо).
9. Підготуйте розгорнуту відповідь на питання: чому «Енеїду» Вергілія відносять до героїко-політичних поем?

Для майбутніх філологів

10. Вергілій мріяв створити такий епос, який би художньо перевершив поеми Гомера. Він розумів, що це надто складно і любив повторювати: «Легше вкрасти у Геркулеса палицю, ніж у Гомера вірш». Ви переконалися, що численні епізоди «Енеїди» написані за гомерівськими зразками. Водночас багато що у Вергілія виглядає по-іншому.
Прочитайте уривок «Щит Енея» (книга 8, вірші 626—731) і зверніть увагу на зміст картин, зображених на щиті.
Прокоментуйте вислів «...на тому щиті, прозираючи роки майбутні, вирізьбив владар огню (Вулкан) італійців майбутні пригоди...». Чому на щиті Енея, засновника Риму, зображено в основному війни?
11. Яку роль в створенні римської імперії відводить поет Августу? Як це розкривається в одній з картин на щиті Енея?

РОЗШИРЮЄМО КУЛЬТУРНИЙ КРУГОЗІР

☼ Герої і сюжет поеми Вергілія «Енеїда» надихали творчість європейських художників і композиторів упродовж багатьох століть.

Підготуйте проект з презентацією «Енеїда» Вергілія у світовому живопису. Використайте джерела:

1. Кондрашов А. Легенды и мифы Древней Греции и Рима: Энциклопедия. — М.: РИПОЛ классик, 2005. — 768 с.
2. Мифы народов мира / под ред. Токарева С. А. — М., Советская энциклопедия, 1991 г. — т.1- 671 с.
3. Словарь античности. Пер. с нем. Сост. Й. Ирмшер. — М.: Прогресс, 1989. — 704 с., илл.

КВІНТ ГОРАЦІЙ ФЛАКК

65 — 8 р.р. до н. д.

О Мельпомено²⁰, ти чоло моє звінчай.

Горацій

Горацій

Один із трьох найвидатніших поетів Риму, Квінт Горацій Флакк, у своїх віршах — одах, еподах²¹, сатирах — змалював яскраву картину складного, драматичного сучасного йому життя. Він високо цінував силу слова і талановито користувався нею. «Поезія наче картина», — стверджував Горацій. Його творчість — справжнє полотно, де поезія виграє всіма барвами.

Квінт Горацій Флакк народився на півдні Італії в м. Венузії (сучасна Веноза). Батько разом з волею отримав римське громадянство та ім'я свого колишнього господаря — Горацій. Мати померла в ранньому дитинстві хлопчика, і найближчою людиною на все життя залишався батько. Сам неосвічений, колишній раб, власник шматка землі, батько розумів, що тільки освіта може вивести хлопця в люди:

*Він, хоч убогий, послав мене в Рим: хай, мов, син мій здобуде
В Римі освіту, де вчать ся сенатора й вершника діти.*

Вільновідпущеник разом із дев'ятирічним сином прибув до Риму, де йому пощастило влаштуватись на посаду збирача податків. Платні вистачало, щоб заплатити за навчання сина. Упродовж десяти років, завдяки батькові, Горацій навчався в Римі, отримав гарну освіту. Він вивчив грецьку та римську літератури, оволодів ораторським мистецтвом, ознайомився з філософією.

Свою освіту, як це було прийнято в знатних родинах, Горацій завершив поїздкою в Афіни. З великою насолодою майбутній поет вивчив грецьку мову і прочитав в оригіналі твори Гомера, які вразили його глибиною думки, поетичною довершеністю і силою почуття. Захоплення мовою еллінів, їх літературою було настільки сильним, що і свої перші вірші він пише грецькою.

В Афінах Горацій приєднався до Брута, який восени 44 року приїхав до Греції вербувати серед молоді прихильників для боротьби проти Антонія і Октавіана. Захоплений незвичністю своєї ролі, Горацій стає прихильником

²⁰ Мельпомена — в античній літературі: богиня трагедії.

²¹ Епод — в античній літературі: двовірш, у якому другий вірш коротший від першого.

республіки і в званні військового трибуна, яке, певно, лестило синові колишнього раба, командував легіоном.

У 42 р. до н. д. під македонським м. Філіппи республіканців було розбито, Горацій врятувався втечею, про що розповів в оді до Помпея Вара:

*І день Філіпп настав. Без честі і без слави
Покинув я свій щит і з бойовища втік.
Там мужність зламано, там щонайкращі лави,
Наш щонайкращий цвіт там головою ліг.*

Переклад М. Зерова

В результаті невдалої військової кар'єри у Горація відібрали батьківське майно і землі на користь ветеранів-цезаріанців. Не прийнявши амністію, він мандрував грецькими островами і містами Малої Азії, пізнав злидні.

Лише в 40 р. до н. д. він повертається до Риму і дізнається про смерть батька. Влаштувавшись на посаду переписувача фінансових документів, Горацій весь вільний час віддає творчості. Його ім'я стає відомим у літературних колах. Про молодого поета дізнаються Вергілій і Барій і вводять його в оточення Мецената (38 р.). Горацій досить швидко здобув прихильність Мецената, який умів шанувати людей не за знатність, а за шляхетність думок і почуттів. Меценату присвячує Горацій свою першу поетичну працю, книгу «Сатир», опубліковану між 35 і 33 роками. У 33 році поет отримує від Мецената винагороду у вигляді невеликого маєтку в Сабінських горах, що забезпечило йому достаток до кінця життя. Однак Горацій ніколи не зловживав прихильністю Мецената і не користувався нею на шкоду іншим людям. Щира дружба і вдячність поета ніколи не ставили його в залежність від свого могутнього покровителя.

Меценат увів Горація в коло наближених Августа. Потрапивши в оточення принцепса, поет зберігає властиву йому обачність, не намагається виділитися, в усьому виявляє урівноваженість. До програми соціальних і політичних реформ, що проводилися імператором, Горацій поставився з належною увагою, не опускаючись, однак, до рівня придворного підлесника. Він відчував не стільки внутрішню згоду з ідеологією принципату, скільки почуття вдячності за довгоочікуваний мир, відновлений Августом в Італії, яка ціле століття страждала через громадянські війни.

Як свідчить Светоній²², Октавіан Август запропонував Горацію посаду свого особистого секретаря. Однак ця приваблива пропозиція, яка обіцяла безліч вигод, була тактовно відкинута поетом. Очевидно, він побоювався, що, прийнявши

²² Светоній — давньоримський письменник, історик, вчений-енциклопедист.

пропозицію принцепса, назавжди втратить свою незалежність, якою він дорожив понад усе.

Дружба Горація з Меценатом тривала до самої смерті останнього. Меценат помер у вересні 8 р. до н.д., а 27 листопада того ж року помирає, ненабагато переживши свого друга і покровителя, Горацій. Так виповнилося пророцтво поета, що він помре незабаром після смерті Мецената.

Як ми бачимо, життя Горація не багате на значні події; тим не менш, воно не втрачає для нас своєї привабливості. Адже жоден античний автор не розповів про себе так щиро і довірливо, як це зробив у своїх віршах Горацій, що відкрив найпотаємніші глибини своєї душі і показав різні сторони людського життя.

Твори Горація — збірка віршів «Ямби», або «Еподи», дві книги сатир («Бесіди»), чотири книги ліричних віршів, відомих під назвою «Оди», ювілейний гімн «Пісня сторіччя» і дві книги послань — були популярними не лише в античну епоху, а й у новий час, тому й збереглися у повному обсязі. Данте назвав Горація одним з п'яти найвидатніших поетів античності. А в епоху Відродження почалось справжнє захоплення його одами. Популярним він був і в VIII ст. Твори Горація перекладались і перекладаються різними мовами. В Україні ця робота почалась з XVII ст. У наш час переклад усіх відомих творів класика античної літератури зробив Андрій Содомора.

?

1. Якими бідами позначене життя Горація?
2. Чому він наслідував грецьких поетів?
3. Що пов'язувало республіканця Горація і сподвижника Цезаря Мецената?

«ДО МЕЛЬПОМЕНИ»

(III, 30)

Мій пам'ятник стоїть триваліший від міді.
Піднісся він чолом над царські піраміди.
Його не сточить дощ уїдливиий, гризький,
Не звалить налітний північний буревій,

Ні років довгий ряд, ні часу літ невпинний;
Я не умру цілком: єства мого частина
Переживе мене, і від людських сердець
Прийматиму хвалу, поки понтифік-жрець
Ще сходить з дівою в високий Капітолій.
І де шумить Авфід²³ в нестриманій сваволі,
І де казковий Давн²⁴ ратайський люд судив, —
Скрізь говоритимуть, що син простих батьків,

Я перший положив на італійську міру
Еллади давній спів. Так не таїсь від миру,
І лавром, що зростив святий дельфійський гай,
О Мельпомено, ти чоло моє звінчай.

Переклад Миколи Зерова

23 Авфід — річка на півдні Італії.

24 Давн — міфічний владар Апулії.

Заглибимось у текст оди

1. Давньоримський поет Горацій розпочав традицію у літературі — підводити підсумки своєї творчості. Прокоментуйте, як говорить поет про своє безсмертя?
2. Який пам'ятник має на увазі поет, коли називає його «тривалішим від міді»? Які ще образи пов'язані з поняттям пам'ятника?
3. Яку найвищу нагороду бажає для себе поет?
4. Як ритміка вірша Горація передає його головну думку?
5. У чому бачить значення своєї творчості Горацій? Прокоментуйте вислів: «Я перший положив на італійську міру Еллади давній спів...».

Для самостійної роботи

6. Підготуйте виразне читання оди Горація.

Для майбутніх філологів

Порівняйте оду Горація з віршами російських поетів ХІХ століття Г. Державіна («Пам'ятник») і О. Пушкіна («Пам'ятник»). У чому вони близькі до оди Горація «До Мельпомени»? Як називаються такі вірші?

ВЧИМОСЯ БУТИ КОМПЕТЕНТНИМИ ЧИТАЧАМИ

ПРО ОДУ

Поетичне послання Горація «До Мельпомени» названо літературознавцями *одою*. Термін «ода» (грец. *пісня*) — поетичний жанр, історично пов'язаний з урочистою хоровою лірикою Давньої Греції, що об'єднувала релігійні гімни з піснями на честь окремих осіб.

Основоположником оди вважають давньогрецького поета Піндара (V ст. до н.е.), який складав пісні на замовлення для прославлення героїв-переможців на Олімпіадах. Така пісня мала урочистий тон і виконувалася танцюючим хором у супроводі складної музики.

Горацій відмовився від пишності піндарівських од, насамперед від музичного супроводу. Він розвинув традицію використання в одах міфологічних образів, звернень до богів, (а також до конкретних осіб), висловлювань похвали, побажань, порад тощо. Поетична мова його од містить окличні речення, риторичні запитання, поширені порівняння.

У сучасній літературі **ода — ліричний жанр, що виражає піднесені почуття, викликані важливими історичними або особистими подіями, діяльністю історичних осіб**. Оді притаманні урочистість і патетичність²⁵ у висловленні почуттів.

²⁵ Патетичний — сповнений пафосу, піднесеністю, хвилюванням.

1. Що таке ода?
2. Назвіть характерні ознаки оди у вірші Горація «До Мельпомени».

ПУБЛІЙ ОВІДІЙ НАЗОН

(43 р. до н.е.)

Образ правдивий мій — в пісні моїй.

Овідій

*Овідій. Художник
Антон фон Вернер.*

Доля наймолодшого з трьох великих римських поетів виявилася доволі зрадливою: безхмарна на початку життя, вона стала нещасною і злою наприкінці його.

Публій Овідій Назон з'явився на світ 20 березня 43 р. до н. е. на свято богині мудрості і перемоги Мінерви. Мабуть жодний з римських поетів не був так щедро наділений поетичним талантом, як Овідій. Уже в ранньому дитинстві він розмовляв мовою, яка нагадувала вірші. Коли батько, нащадок давнього вершницького роду, брався за ремінець, щоб відучити сина від захоплення віршами, — нікчемного, на його думку, зайняття, той одного разу крізь сльози прокричав віршем:

Ні, вже не буду, батьку мій, віршів складать!

Батько мріяв, щоб сини продовжили родову традицію: готували себе до військової або політичної кар'єри. Разом зі старшим братом Луцієм Овідій навчається в кращих римських школах. Кожний римський громадянин, якщо він дорожив своїм ім'ям, мав проводити своє життя або на війні, або на форумі, де вирішувались державні справи. Овідія ж понад усе приваблювала робота над словом. Він вражав усіх своєю пам'яттю, дотепністю, глибоким знанням міфології і легкістю віршування. Не раз його виступи переривалися бурхливими оплесками товаришів.

Навчання в Афінах, подорож в Малу Азію, гомерівськими місцями, на Сицилію поглибили шкільні знання Овідія з історії і міфології, відкрили поетові нові горизонти творчості.

*Ні, не зрівняти таки почуття, що в нас розповідь
будить,*

З радісним захватом тим, що споглядання дає, —
підсумовує поет.

Закінчивши навчання, Овідій пішов на державну службу. Перед ним відкрився шлях до сенату. Але несподівано для всіх він відмовився від посади і поринув у світ поезії, познайомився і заприятелював з багатьма поетами і став відвідувати поетичні зібрання. Він виступає з читанням своїх віршів і стає улюбленим поетом римської молоді. Схвально відгукнулись на його твори Вергілій і Горацій.

Зміни відбулися й в особистому житті Овідія: після двох невдалих шлюбів він одружується з жінкою, яка стала його Музою. Широку дзвінку славу принесли Овідію «Любовні елегії». Молодий поет створив вірші нового типу: він показав у них такі сторони життя, яких не торкались ні його попередники, ні сучасники. Звичайні почуття, картини повсякденного життя відтворено в його елегіях. Легкі, іронічні, дотепні, любовні елегії користувалися великим успіхом. З елегіями Овідія в римську поезію увійшли жарт, сміх, іронія. Він змальовує любов, як війну, ці образи тісно переплітаються, вірші звучать просто і щиро:

*Кожен коханець — вояк: табори є свої і в Амура.
Аттіку, любий, повір: кожен коханець — вояк.*

Поет висміює шлюбні закони Августа, кепкує над намаганням повернути староримські звичаї, суворість, мужність, давню релігію. Август цього не забуде і не простить.

Продовженням «Любовних елегій» стала блискуча за дотепністю і художньо досконала поема «Наука кохання». Вона містить поради, як завоювати й утримати кохання. Ця поема теж не прийшлася до смаку урядовій еліті: суперечила «моральним» реформам Августа. Тоді Овідій звернувся до протилежної теми — «Ліки від кохання». Ця жартівлива поема сповнена дотепу і влучних психологічних замальовок.

І ось уявіть собі: поет-віртуоз, улюбленець публіки, Овідій якось на світанку отримує наказ назавжди покинути Рим. Сталося це у 8 р. н. е. Поет був відправлений у вигнання на узбережжя Чорного моря, в місто Томи (тепер Констанца в Румунії). Позаду залишилось п'ятдесят щасливих років, попереду нещаслива старість на чужині.

Про причини вигнання Овідій пише натяками, а сучасники поета теж не залишили слідів цієї історії. У «Сумних елегіях», написаних у Томах, він стверджує, що його згубила «пісня» і якась помилка, про яку він повинен мовчати. Вчені вважають, що Овідій, можливо, був причетний до заговору проти Лівії — другої дружини Августа, лицемірної і підступної, яка знищувала прямих спадкоємців імператора, щоб передати трон своєму синові Тіберію.

Відбуваючи на заслання, Овідій у розпачі спалив рукопис «Метаморфоз», над яким на той час працював. Твір зберігся завдяки тому, що деякі його частини були у друзів поета.

У творчості шукає поет втіхи і забуття. Тут він створив 5 книг «сумних елегій», 4 книги «Послань з Понту²⁶», дослідження про рибу Чорного моря тощо. Поетичний талант Овідія не потьмянів у вигнанні. Заслання не знищило в ньому людину і поета. Його «Сумні елегії» почув увесь світ. У вигнанні він зустрів свій останній день, і сама смерть примножила його славу.

У м. Констанца, на території давніх Томів, стоїть пам'ятник поетові, на постаменті якого напис:

*Я, що лежу тут, Назон, оспівував ніжне кохання,
Поки дочасно мене хист мій зі світу не звів.*

?

1. Чим зацікавила вас біографія Овідія?
2. Чому поет став улюбленцем римської молоді? Чим його поезія була близька молодим?
3. Поміркуйте, яку роль у долі Овідія відіграла його творчість?

«МЕТАМОРФОЗИ» («ПЕРЕТВОРЕННЯ»)

Коментар до твору. Найбільший із творів Овідія (15 книг, близько 12 тис. віршів) є поєднанням 250 окремих малих поем, переважно на тему про перетворення богів і людей на тварин, рослини, каміння, ріки, сузір'я тощо. Ця тематика, що виникла ще в первісну епоху, нав'язана культом рослин і тварин (тотемізмом) і давніми релігійними міфами, дала Овідієві матеріал для низки цікавих і барвистих казок.

Поема відкривається картинами хаосу, повстанням Гігантів, потопу, жахливих діянь богів і людей, виводить довгий ряд образів трагічних, дивовижних і страшних — і закінчується акордом примирення й уславлення природи, що вічно творить і змінює світ (у XV книзі наводиться промова казкового філософа Піфагора, який викладає теорію вічних змін і «переселення душ»).

«Метаморфози» становлять великий інтерес як збірник античної міфології і як зразок художньої майстерності Овідія, багатства його фантазії. Для них характерне поєднання фантастики з реальністю: з однієї сторони, герої їх — міфологічні істоти, з іншої — звичайні люди, часто — сучасники поета, царі і прості смертні. Манера викладу в «Метаморфозах»

²⁶ Понт — давня назва Чорного моря.

дуже різноманітна і має епічний, ліричний, драматичний, повчальний, риторичний та ін. характер (у залежності від змісту).

«Метаморфози» — видатний твір античної літератури, який, поряд з поемами Гомера, в усі часи був для широкої публіки головним джерелом вивчення античної міфології і захоплював своїми художніми достоїнствами. Із міфологічних сюжетів, що увійшли до поеми, особливої популярності в європейських літературах набули картина потопу і перетворення Дафни на лаврове дерево (в I книзі), історія Фаетона (II), Нарциса і Німфи Ехо (III), Дедала і Ікара, Венери й Адоніса (X) та ін. Ці образи неодноразово були джерелом творчості не лише письменників і поетів, а й художників, скульпторів і музикантів нової Європи.

Овідій. «Метаморфози».

Обкладинка видання книжки 1632 р.

ЧОТИРИ ПОКОЛІННЯ ЛЮДСЬКІ

(уривок із поеми «Метаморфози»)

Перше поріддя було золоте; без бича і спонуки,
З власної волі воно Правоту шанувало і Чесність.
Кари і страху не знало. Погрозливе слово закону
Ще не читалось на мідній таблиці, і люд не страшився

Вирок почути судді, без суда і опіки безпечний.
Сосни з гірських верховин ще не сходили в діл на потоки,
Щоби легким кораблем незнані одвідати землі:
Жодні надмор'я чужі не манили щасливого люду.
Мури, глибокі рови не були ще для міст поясами;
Проста сурма і покручений ріг не співали до бою;
меч і шолом не служили нікому. Без зброї, без війська,
Мирні народи жили в непорушнім і любім дозвіллі.
Щедра земля самохіть, ще не знаючи пут обов'язку,
Ралом не ткнута залізним, не зранена ще бороною,
Гойний приносила дар, поживу легку і корисну.
Люди збирали тоді дику вишню й суниці по горах,
Терен з занозистих віт, шовковиці ягоди стиглі,
Та жолуді, що ронило Юпітера древо розлоге.
Вічна стояла весна, і подувом ніжним Зефіри
Пестили цвіт луговий, що пишався і ріс, самосійний.
Втім і незораний лан половів — нахилився хлібами.
І, не лежавши в пару, наливав своє стигле колосся.
Ріки текли молоком, струменіли скрізь нектаром ріки,
І темнолисті дуби золотими точились медами.
З того ж часу, як, заславши Сатурна у Тартар темничний,
Владу Юпітер посів, то вже срібна пора та настала,
Гірша від золота, але цінніша від темної міді.
Владар новий скоротив цілорічну Сатурнову Весну,
Літо додавши до неї, непевную осінь і зиму
І на чотири доби річний кругобіг поділивши.
Вперше тоді затремтіло повітря від суші та спеки,
І від холодних вітрів крижані позвисали бурульки.
Вперше тоді знадобились оселі; оселі знайшлися
В сховах печер, у кущах верболозу, поплетених ликом.
Вперше Церериним²⁷ зерном засіяно ниву родючу
І під ярмом заревла-застогнала покірна худоба.
Третя доба — мідяна — за срібною хутко настала;
Люд войовничий, суворої вдачі, до зброї охочий,
Але ж іще не злочинний. Остання порода — залізна.
Тож як настала доба найгіршої тої породи,
Зразу ж з'явилася Кривда, минулися Чесність і Правда;

²⁷ Церера — давньоримська богиня врожаю.

Хитрість, Брехня і Підступство посіли їх місце спустіле,
Зрада прийшла і Насильство, Жадоба на гроші і статки;
Вплив на море плавець, хоч на вітрі ще був безпорадний.
Сосни, що досі по горах шпилястих росли безтурботно,
Нині по хвилі незнаній помчали в світі кораблями.
Землю, що спільна була, як повітря, як сонячне сяйво,
Нині пройшов землемір, обніжки і межі поклавши.
Стали від неї тепер вимагати не тільки ужинків,
Але й скарбів, що від людського ока вона приховала.
В надра, в глибини підземні ідуть; від стігійської хвилі
Видобувають скарби, усякого лиха початок;
Вийшло Залізо на світ і Золото ще шкідливіше,
Вийшла на люди Війна, що живиться ними й лютує,
В хижих кривавих руках брязкучу стискаючи зброю.
Люд животіє з грабунку, на зятя не звіриться тесть вже,
Гість на господаря також, — і братня любов потьмарилась;
Жінка грозить чоловікові, той ворогує на жінку;
Мачухи зводять дітей смертельно-блідим аконітом;
Син нетерплячий про батькову смерть дізнається в ворожки.
Никне Побожність і Віра, і діва небесна Астрея²⁸
Землю, сплямовану кров'ю, — остання з богів — покидає.

Переклад Миколи Зерова

²⁸ В римській міфології: богиня справедливості.

*П'єтро да Кортоне.
«Золоте століття». Фреска. 1641 — 1646.*

Заглибимось у текст поеми

1. У першій книзі «Метаморфоз» зображено первісне і найдавніше перетворення — перехід від хаотичного стану до оформлення світу як гармонійного космосу. Далі поет змальовує чотири покоління людей, які розмежовано золотим, срібним, мідним і залізним віками. Чому Овідій вирізняє чотири покоління людей, використовуючи назви різних металів?
2. «Золотий вік», «золота доба» в уявленнях багатьох стародавніх народів — первісна пора людського існування. Вперше про це в грецькій літературі ми дізнаємося від поета Гесіода (VIII — VII ст. до н.е.) з поеми «Роботи і дні». Яким зображено «золоте століття» у «Метаморфозах» Овідія і в однойменній картині італійського художника епохи бароко П'єтро да Кортоне? Чому люди були щасливі? У чому бачить Овідій людське щастя?
3. Чому настала «срібна» пора людства? Які зміни вона принесла в життя людей? Прочитайте виразно уривок, в якому це відображено.

4. Яке помітне перетворення відбулося з людьми «мідної доби»? Якими стали люди?
5. Яку характеристику Овідій дає «залізного» поколінню людей? Чому «залізна доба» названа «добою найгіршої породи» людей?

ЖИТТЯ ПОЕТА (Книга IV, елегія X)

Любощів ніжний співець, як свій шлях життєвий перейшов я, —
Друже-нащадку, тобі повість розкаже моя.
Мила вітчизна моя — Сульмон, на джерела багатий;
Дев'ятдесят туди миль треба від Рима пройти.
Там я на світ народивсь, а щоб добре ти рік той затамив,
Знай, що однакова смерть консулів стріла тоді²⁹.
З Діда і прадіда рід наш поважний із вершників римських,
Не випадковість, не гріш в люди виводили нас.
Парость не перша в сім'ї, — коли я на світ появився,
Був уже брат у батьків, старший від мене на рік;
Але зірниця одна привітала народження наші,
День святкувався один, тільки на два пиріжки.
Був то один із п'яти, зброєносній Мінерві відданих³⁰
Днів, коли перші бої в цирку кривавлять пісок.
В ранніх зелених літах нас виховують пильно й дбайливо:
В Рим до найкращих знавців батько обох нас послав.
Брат мій від літ молодих вінець красномовства вподобав,
Форума сварки гучні вабили серце його.
Серцю ж моєму з дитинства подобались святощі неба,
Муза до тихих пісень кликала душу мою.
Часто мій батько мовляв: «Не за хлібне ти діло берешся,
Славний Гомер, але й він так і помер нуждарем».
Батькове слово узяв до душі я і, Муз призабувши,
Спробував прозу писать, кинув я метри дзвінкі, —

²⁹ 43 р. до н. е., коли обидва консули не дожили до кінця своїх повноважень.

³⁰ Поет народився на другий день п'ятиденного свята Мінерви — 20 березня.

Тільки ж писання моє самохіть окрилялося ритмом,
Що б не почав я писать, вірші складались самі.
Роки тим часом минали — нечутною перше ходою,
Вільної тоги настав день для обох юнаків,
Туніки наші прикрасив широкий рубець пурпуровий³¹.
Нахили серця, проте, не відмінилися в нас.
Брат мій подвоїти встиг у житті своїм десять лиш років,—
Вмер, і я мав почуття, ніби себе я втеряв.
Потім посаду прийняв я, зеленим літам відповідну,
Членом колегії трьох³² деякий час я пробув.
Курія далі чекала; та звужив я рубчик червоний³³,
Не до снаги бо мені був той почесний тягар:
Тіло незвичне було, та й душа не лежала до праці,
А честолюбство мені завжди огидне було;
Сестри до того ж аонські³⁴ шептали про творче дозвілля,
Що уявлялось і так даром найкращим мені.
Як шанував, як любив я прославлених Римом поетів³⁵!
В кожному улюбленці муз бога я серцем вчував.
Слухав я Макра старого читання — про «Птахів» поему
Та про отрутих гадюк, та про цілюще зело.
Часто Проперцій мені довіряв свою сповідь вогненну:
Щира й правдива приязнь нас сполучала обох.
Басе, славнозвісний сатирою, славний гексаметром Понтік —
Спільники любі були тих товариських зібрань,
І незрівнянний Горацій втішав нас багатством мелодій,
Пісні химерно-тонкій рідну навчивши струну.
Тільки на образ Вергілія знав я, і смерть передчасна

³¹ Тогу дозволяється носити з 17 років як знак громадянського повноліття; широкий «рубець», або пурпурова облямівка означала, що юнаки мають виступати кандидатами на магістратські посади.

³² Поліційна установа.

³³ Відмовився від магістратської кар'єри. *Курія* — сенат.

³⁴ Музи (Аоніди).

³⁵ З перелічених поетів ми знаємо тільки твори Горація, Вергілія, Проперція, Тібулла.

Вирвала раптом з життя приязнь, Тібулле, твою.
Галле, він твій спадкоємець, його спадкоємець — Проперцій,
Я в тому колі з'явивсь вже як четвертий співець.
Як я старіших колись, так мене привітали молодші;
Хутко Талія моя³⁶ стала відомою всім.
А виступав я з читаннями перед громадою в Римі, —
Ледве чи й раз поголить бороду вправився я.
Хист мій співецький збудила прославлена в місті Корінна,
Так неправдивим ім'ям владарку звав я свою.
Досить тоді написав я, та все, що вважав негодящим,
Сам я — суворий співець — кидав в огонь без жалю...
Правда, тоді як я йшов на вигнання, багато спалив я
Навіть достойних пісень, в гніві на Музу свою.
Серце було в мене чуле, покірне Еротові серце;
Часто з найменших причин поломеніло воно.
Але хоч був я такий, хоч займавсь од найменшої іскри,
Та на іменні моїм плям і чуток не було.
Мало не хлопцем мене одружили; немила та жінка
Дуже недовго жила шлюбним зо мною життям.
Друга її заступила; не смію догани їй скласти,
Але недовго й вона леже ділила моє.
Третя й остання діждала зо мною поважного віку,
Та й на заслання мене випало їй виряджать.
Мав і дочку я єдину, і внуків од неї діждався,
Двох вона мала дітей, але і шлюб не один.
От уже шлях свій промірявши, батько помер мій спокійно,
Дев'ять десятків прожив він на своєму віку.
Гірко я плакав за ним, так оплакував сина свого б він.
Матері скоро своїй шану останню я склав.
Щастя їм випало, що мого горя вони не діждали,
Що мого вислання день їх в домовині застав.

³⁶ Поет починав свою діяльність, очевидно, з драматичних творів.

Щастя й моє, що недоля мене не при них перестріла.
Не довелося старим гірко за мною тужить.
Та як від мертвих не тільки ім'я на землі зостається,
І від високих кострів тінь одлітає легка,
І як про горе моє прилине до вас поголоска,
І понад Стіксом мутним будуть судити мене, —
Знайте, кохані, тоді, що причина мого вигнання —
Вчинок незважений мій, а не злочинство яке.
Мертвим належне віддав я; для тебе, читачу сердечний,
Знову продовжую я повість скорботну свою.
Роки найкращі минули; прийшла сивина незабаром,
В кучері чорні мої позапліталася скрізь,
І переможний їздець на моєму віку олімпійський
Десять вже взяв нагород і завітчався вінком, —
Як несподіваний Цезаря гнів мене вислав у Томи,
Де чорноморський бурун в західні б'є береги.
Кари моєї причина і так аж занадто відома,
Але про власну біду свідчить не вільно мені.
Зрада супутників, прикrostі слуг — що я згадувать маю?
Лихо те тяжче було, аніж вигнання само.
Тільки ж дух мій не стих, не скорився лихий я негоді,
Скупчив всі сили свої — перетерпіти біду.
Бід же на мене звалилося стільки на суші й на морі,
Скільки зірок золотих в небі високім горить.
Давнє дозвілля, солодке життя довелося забути
І в непривичній руці зброю належну піднять.
Берег сарматський, суміжний із племенем гетів стрілецьким,
Зрештою нас привітав після набридлих блукань.
Зброя дзвенить тут довкола, та я, щоб недолю забути,
На самотині свою пісню складаю сумну.
І хоч нікого нема, хто б її привітав благодушно,
Але скорочує день, час забирає вона.

Дяка, о Музо, тобі, що живу я, страждання я зношу.
І що це трудне життя не підломило мене.
Ти-бо потіху даєш, ти приходиш до мене, як ліки,
І заспокоюєш ти серце турботне моє.
Вождь і супутник еси: пориваєш мене від Дунаю,
На Геліконі мені місце почесне даєш;
Ти — це не часто буває — мені за життя ще з'єднала
Славу й потужне ім'я, шану посмертну співців.
Заздрість, що все сьогочасне принижує завжди і ганить,
В пащі неситій моїх не поглинула пісень.
І хоча наша доба породила великих поетів,
Але прихильні були людські й до мене уста.
І хоч на думку мою є багацько співців поважніших,
Поруч із ними й мене ставить ласкавий читач.
Передчування ж співецьке говорить мені — та чи правда? —
Що і по смерті не весь буду я, земле, твоїм.
Чи то мій хист, чи то ласка твоя оцю славу з'єднали, —
Дякую красно тобі, любий читальнику мій.

Переклад Миколи Зерова

Заглибимось у текст елегії

1. Близк художнього таланту Овідія, витонченість і краса його поезії не потьмяніли і в період заслання поета, коли замість яскравого життя в столиці він потрапив у найвіддаленішу частину імперії, до напівдиких варварів, яким було незнайоме не лише столичне життя, а навіть латинська мова. Головними творами поета в цей час є «Сумні елегії». «Життя поета» належить до цього циклу.
Яким настроєм пронизані спогади поета про рідне місто, сім'ю, батьків на початку елегії?
2. Як характеризує Овідія його відмова від магістерської кар'єри в сенаті? Прочитайте виразно рядки з елегії, що розкривають відданість юного Овідія своєму покликанню поета.
3. Про які важкі випробування долі розповідає поет у своїй елегії? Що, за його визнанням, було для нього важче самого заслання?

4. Що допомагало йому долати всі біди і нещастя далеко від батьківщини? Прочитайте виразно рядки елегії, в яких поет завдячує Музі, яка надихає і зцілює його на чужині.
5. Чому Овідій впевнений у безсмерті своїх віршів? Кому він висловлює свою щиру подяку в кінці елегії?
6. Ви ознайомились з давньогрецькою елегією (Тіртеї, «Добре вмирати тому...»), яка має суспільно-громадянський характер. Чим відрізняється елегія Овідія, написана шість з половиною століть по тому?

Для самостійної роботи

7. Підготуйте виразне читання одного із вивчених творів Овідія.
8. Підготуйте розгорнуті відповіді на запитання:
 - Чому вірш «Життя поета» відноситься до жанру елегії? Чим він подобається вам?
 - Які риси особистості поета Овідія, що жив понад 2000 років тому ви вважаєте особливо цінними і в наші дні?
9. Згадайте твір Т. Шевченка, в якому він називає свої вірші «думами», «дітьми», відправляючи їх в Україну із заслання («Думи мої, думи мої, лихо мені з вами...»). Порівняйте його елегією Овідія «Життя поета». У чому схожість цих віршів?

Для майбутніх філологів

- Розкажіть, як трактує Овідій у «Метаморфозах» давньогрецький міф про Фаєтона (книга II).

ВЧИМОСЯ БУТИ КОМПЕТЕНТНИМИ ЧИТАЧАМИ

ПРО ЛІТЕРАТУРНУ ЕПОХУ

Літературний процес безпосередньо пов'язаний з розвитком суспільства і поділяється на періоди, або літературні епохи. **Літературна епоха (доба) — фрагмент історико-літературного процесу, окреслений певними вирішальними моментами в історії літератури, які відрізняють його від попереднього і наступного.** Характерними ознаками літературної доби є: певна суспільна й культурна роль літератури, наслідування тих чи інших літературних зразків, певний тип літературної і читацької публіки тощо.

Літературна епоха має хронологічні рамки. Як правило, вони визначаються умовно, бо домінуючі ознаки одного періоду зароджуються у попередньому і продовжують своє існування в наступному.

Коли розглядаються епохи людства у хронологічному порядку, починають з *античного періоду*, адже в цей час з'явилися перші держави, перші закони і мораль, а також мистецтво і література, яку ми вивчаємо й досі. Період почався

приблизно в кінці VIII століття до н. е. і тривав до 456 року — дати падіння Римської імперії.

Ви ознайомилися з літературною епохою античності. Характерною ознакою літературних творів античних авторів є використання міфологічних образів і сюжетів, віршована форма. Міфологія була не лише ґрунтом, на якому зростала спочатку грецька, а потім і римська література, а й формою свідомості античного суспільства. Міфи, література, театр були невід'ємною частиною життя давніх греків і римлян. Шанувальниками таланту античних авторів були представники різних верств суспільства.

Перші закони мистецтва і літератури в Європі розроблено античними мислителями. Так, Платон обґрунтував вчення про прекрасне в літературі, про поділ літератури на епос, лірику і драму. Арістотель у трактаті «Про мистецтво поезії» заклав основи поетичної творчості.

Наступна літературна епоха — *середньовіччя* (кінець V — XVI століття) — характеризується величезним піднесенням християнства. У цей період відбулися великі хрестові походи. Поряд з ними зародилася інквізиція, яка винищувала всіх супротивників церкви. Перші прояви творчості в середні віки придушувалися церквою, тому найцінніший літературний спадок, який дістався нам з цієї епохи, — це народний епос (іспанський — «Пісня про мого Сіда», французький — «Пісня про Роланда», німецький — «Пісня про Нібелунгів»).

Епоху Відродження (XIV — XVI століття) прийнято виділяти як окрему, але чимало істориків вважають, що Відродження — це світська сторона середньовіччя. У цей період у молодих країнах Європи розвивається торгівля і книгодрукування, здійснюються великі наукові відкриття. Інквізиція поступово здає свої позиції. Повернулися деякі античні правила і мораль. Це проявлялося і в мистецтві, і в житті суспільства. Люди стали відвідувати театри, виникло таке поняття, як світський бал. У мистецтві й літературі оспівується краса людини, її розум і почуття. З'являються перші гуманісти — Петрарка, Данте, Боккаччо, Мікеланджело, Рафаель, да Вінчі.

Логічним завершенням Ренесансу стала *епоха бароко*. Можна сказати, що тяга до світських розваг і прекрасного розрослася до неймовірних масштабів. З'явився однойменний архітектурний стиль, якому властива помпезність і химерність. Подібна тенденція проявилася і в музиці, і в малюнку, і в моді, і навіть у поведінці людей. Епоха бароко тривала з XVI по XVII століття.

Друга половина XVII століття характеризується поступовим відходом від пишнот життя. У мистецтві, як і в суспільстві, стали дотримуватися чітких правил. В оформленні будівель і інтер'єру з'являються прямі кути, рівні лінії, строгість і аскетичність. Театр і музика, які були на піку свого культурного

розвитку, також реформувалися. Виникли нові, строгі, стилі, які спрямовували розвиток мистецтва і літератури. Цей період в історії літератури названо *класицизмом*.

Основою для творчості європейських авторів стала *класика*, з'явилася низка закономірностей у написанні літературних творів. Вони чітко ділилися на жанри: ода, сатира, трагедія, комедія, епопея, байка. Можна сказати, що відтоді були встановлені межі творчості, якими ми користуємося і сьогодні.

?

1. Що таке літературна епоха?
2. Назвіть характерні ознаки літературної епохи античності.

ПЕРЕВІРТЕ СВОЮ КОМПЕТЕНТНІСТЬ

1. Який принцип покладено в основу античної літератури і мистецтва?
2. Які найвідоміші цикли античних міфів ви знаєте? У чому їх значення для розвитку літератури і мистецтва?
3. Чому античну літературу вважають «матір'ю європейських літератур»?
4. Що таке «гомерівське питання»? Яка його історія?
5. Чому поема Гомера «Іліада» стала класичною ще за часів античності?
6. Перекажіть сюжет «Іліади». Що стало його основою? Чому поема має таку назву?
7. Яка доля славетних героїв «Іліади» — Ахілла і Гектора?
8. Який основоположний принцип античної літератури використав Гомер в поемі «Іліада»?
9. Що таке гекзаметр?
10. Назвіть давньогрецьких поетів, з творами яких ви ознайомилися.
11. Які причини виникнення давньогрецької лірики? В яких жанрах вона розвивалася?
12. Що ви знаєте про історію давньогрецького театру? Яке значення він мав для античної культури?
13. Які драматичні жанри виникли й розвивалися в Давній Греції?
14. Що таке діонісія?
15. Розкажіть про творчість найславетнішого давньогрецького драматурга — Есхіла.
16. Яке значення давньогрецького театру й античної драми для культурного розвитку людства?
17. Які хронологічні рамки «золотої доби» давньоримської літератури? З якими історичними подіями і особами вона пов'язана? Які літературні зразки наслідувала?

18. Розкажіть про творчість Вергілія. Що стало причиною його щасливої творчої долі?
19. Які завдання стояли перед Вергілієм під час написання поеми «Енеїда»? До якого жанру належить ця поема?
20. Яку традицію розпочав у літературі давньоримський поет Горацій?
21. З якими творами пов'язане ім'я давньоримського поета Овідія?
22. Чому «Метаморфози» є найвизначнішим твором Овідія?
23. Дайте коротку характеристику античності як літературної доби.